
PRACTICAL FOCUSED EDUCATIONAL STRATEGIES FOR THE PREVENTION OF CORRUPTION BEHAVIOR

Valeria Vitanova

Sofia University “St.Kl.Ohridski”, Bulgaria, valeriavitanova6@gmail.com

Abstract: The phenomenon of corruption cannot be defined as a problem of modern times, nor of problems of the present or the past century. It traces its origins back to the history of mankind, yet it has not lost its relevance. Moreover, along with the phenomenon of globalization, corruption ranks among the most discussed and researched issues. Numerous studies have been devoted to the problem of corruption, research has been carried out and a considerable amount of scientific literature has been accumulated. The significance of the phenomenon is illustrated by the numerous international institutions set up to analyze and prevent corruption. Despite all these efforts, there are no objective signs of weakening or eliminating corruption dynamics in the area of social interaction. One of the main reasons for this is probably that the practice of preventative measures and actions is usually directed to persons who have been already formed as independent individuals, with a clearly established value system, a worldview and a certain amount of experience gained in social interaction with other members. of society.

L. Bozovic (Bozovic, 1981, quote Prodanov, 2008) is an adherent of the model for moral development, according to which the individual, through the acquired social experience, builds age-specific neoplasms, the precondition for the emergence of the next. The final stage is the formation of autonomous morality, in which the function of the regulatory mechanism in the moral motivation for behavior is a sense of self-esteem and self-worth. Morality, a well-developed sense of justice and decent behavior that do not deviate from the generally accepted rules and regulations are the main "weapons" of the anti-corruption arsenal. But as stated in Bozovic's statement, if an individual has deficiencies at some stage in his or her moral development, this is a prerequisite for deficits in the future. These findings point to the idea that preventive anticorruption practices should start as early as childhood - pre-school, when Kohlberg's children are at a level of pre-conventional morality, in which the rules are still external to the Self, not subjectively inherent. The child complies with the rules imposed by the authority figures to avoid punishment or personal gain. The perspective on personal gain dominates (Levine, 2002). It is at pre-school age that the child is still an emerging but already conscious person and it is of utmost importance to work on the formation of the value system and moral perceptions that understand the consequences for deviant behavior for both the individual and society and be a good basis for building the next moral stages.

To this end, pilot "anti-corruption" trainings have been created for pre-school children, which were held in several kindergartens in Bulgaria this year. These trainings are the result of intensive consultations with pedagogues, psychologists, screenwriters, directors, held by Corruption Prevention Directorate staff for a year. In the form of games, songs, dramatizations and competitions, the idea of the good, the just, the unjust and the consequences of this type of action are presented in order to stimulate children's critical thinking (Prevention Directorate, 2019)

Keywords: corruption, moral development, educational practices, values

ПРАКТИЧЕСКИ НАСОЧЕНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ СТРАТЕГИИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА КОРУПЦИОННОТО ПОВЕДЕНИЕ

Валерия Витанова

Софийски Университет „Св.Кл. Охридски”, България, valeriavitanova6@gmail.com

Абстракт: Явлението корупция не може да бъде дефинирано като проблем на новото време, нито като проблем на настоящия или изминалия век. То води своето начало назад в историята на човечеството и въпреки това не е загубило своята актуалност. Нещо повече, наред с феномена глобализация, корупцията се нарежда сред най-дискутираните и изследвани въпроси. На проблема за корупцията са посветени многобройни проучвания, реализирани са изследвания и е натрупана значителна по обем научна литература. За значимостта на феномена показателни са многобройните международни институции, създадени с цел анализ и превенция на корупционните прояви. Въпреки всички тези усилия няма обективни признаци за отслабване или отстраняване на корупционната динамика в сферата на социалното взаимодействие. Една от основните причини за това е навярно практиката превенционните мерки и действия да са насочени обикновено към лица, които отдавна вече са формирани като самостоятелни личности, с ясно изградена

ценностна система, мироглед за света и известно количество опит, натрупан в социалното взаимодействие с останалите членове на обществото.

Л. Божович (Божович, 1981 цит. по Проданов, 2008) е привърженик на модела за моралното развитие, съгласно който индивидът, благодарение на усвоения социален опит, изгражда специфични за конкретната възраст новообразувания, като предхождащото е условие за възникването на следващото. Крайният стадий е на формиране на автономен морал, при който функцията на регулаторен механизъм в моралната мотивация за поведение са чувството за самоуважение и собствено достойнство. Моралът, добре развито чувство за справедливост и достойно поведение, което не се отклонява от общоприетите правила и норми са основните „оръжия“ на антикорупционния арсенал. Но както е посочено в твърдението на Божович, ако индивидът има пропуски в даден етапи от моралното си развитие, това е предпоставка за дефицити и в следващите. Тези изводи насочват към идеята, че превантивните антикорупционни практики би следвало да започнат още в детска възраст- предучилищната възраст, когато децата според Колбърг са на ниво- предконвенционален морал, при който правилата все още са външни за Аз-а, а не субективно присъщи. Детето се съобразява с правилата, наложени от авторитетните фигури, за да се избегне наказанието или да получи лична изгода. Перспективата за личностна изгода доминира (Levine, 2002). Именно в предучилищна възраст, детето е все още изграждаща се, но вече съзнателна личност и е от изключителна важност да се работи по формиране на ценностната система и морални възприятия, които да разбират последствията както за индивида така и за обществото от девиантно поведение и да бъдат добра основа за изграждане на следващите морални етапи.

С тази цел са създадени пилотни „антикорупционни“ обучения за децата в предучилищна възраст, които през тази година бяха проведени в няколко детски градини в България. Тези обучения са плод на интензивни консултации с педагози, психолози, сценаристи, режисьори, които служители на Дирекция „Превенция“ на корупцията провеждат в продължение на година. Под формата на игри, песни, драматизации и състезания е представена идеята за добро-лошо, справедливо-несправедливо и последствията от подобен тип действия, с цел стимулиране критичното мислене на децата (Дирекция „Превенция“, 2019).

Ключови думи: корупция, морално развитие, образователни практики, ценности

Феноменът “корупция” е един от най-наболелите и дискутирани социални проблеми, и макар да възниква още с първите форми на организираност, все още липсва ясна и добре структурирана обществена представа за същността и характеристиките на това явление. Проблемът се усложнява от многобройните дефиниции на понятието: “ Корупция е искането, предлагането, даването или приемането, пряко или косвено, на подкуп или всяка друга неследваща се облага, или обещаването на такава, което засяга надлежното изпълнение на някое задължение, или поведението, което се изисква от приемащия подкупа, неполагаща се облага или обещаването на такава” (Сотирова, Рупчев,1999, стр. 34). В основните европейски езици под корупция се разбира подкупничество, продажност, развратност, разложение.” Корупцията е деяние, социално отношение с икономическа и морална същност. В него участват най-малко три страни: лицето, което взема подкуп, лицето, което дава подкуп и организацията, от името и за сметка на която се оказва услугата. По-точно, корупцията представлява сделка, при която едно лице оказва от името на определена организация забранена от закона или безплатна по закон, услуга на друго лице срещу някаква облага”(Дайнов, Малинов, 1999, стр.99).

Привидно изглежда пределно ясно какво поражда корупцията-човешката алчност, проектирана в основите на съвременното консуматорско общество, ориентирано към потребността да се притежава и придобива все повече и повече. Но зад това пределно просто и ясно обяснение се крият редица социо-психологически механизми, които го пораждат и всички те заедно или по отделно са отговорни за многообразните прояви на корупция и тяхното анализиране и разбиране може да се превърне в ключ за предотвратяването или поне свеждането до поносими граници на това явление. Именно тук е мястото на психологията и нейния принос в изследването на този феномен, тъй като икономистите или социолозите (предимно те дискутират активно по темата) не биха могли да идентифицират и анализират тези, психологически по своята същност механизми, които имат фундаментална роля за опознаване и разбиране истинската природа и корените на корупцията.

Ако приемем, че феноменът корупция по своята същност е една поведенческа стратегия, то нейните социално- психологически корени могат да се търсят в комбинацията на две големи групи от фактори- индивидуални психологически фактори и социални фактори. Индивидуалните психологически фактори се отнасят до това как отделният индивид се свързва с общността, тоест кои са факторите, определящи неговото развитие като личност в процеса на социализация и като следствие неговите доминиращи поведенчески прояви. Тук се включват елементи като: индивидуални ценности, норми, потребности,

социална отговорност, наличието или отсъствието у индивида на предиспозиция към конформизъм, ориентацията индивидуализъм/колективизъм при социалната интеракция, локус на контрол. Социалните фактори или факторите от групово естество са – култура (национална и организационна), народопсихология, обичаи в социалния взаимообмен и бизнеса, традиции в обществото, поведение на референтния лидер, властови отношения и др. Както твърди К.Роджърс, човекът е роден да израства за социален живот и всичко, което е заложено в него по природа и се реализира в онтогенетичното му развитие е социално по своята същност (Роджърс, 1961). Според Ц. Давидков организационната култура е: „..... ценностното отношение на служителите и ръководителите към важните неща. Тя е резултат от усилията на всички служители и ръководители (днес) и на всички поколения преди.” (Давидков, 2015, с. 7).

М. Рокич определя ценностите като: „предпочитани начини за поведение или крайни цели на съществуването”, като ”абстрактни идеали, позитивни или негативни, необвързани с някакъв специфичен обект или ситуация, представляващи личностни вярвания за идеалните начини на поведение или идеалните крайни цели (Rokeach, 1973, p.5). Той смята, че ако ценностите бяха напълно стабилни, индивидуалните и социални промени биха били невъзможни, но ако пък от друга страна са напълно нестабилни целостта/последователността на човешката индивидуалност и общество биха били невъзможни. Тоест когато се говори за концепта „ценност” трябва да се взема предвид както трайният му характер, така и това, че той може да се променя. Инструменталните ценности според Рокич са два типа- морални ценности и ценности на компетентността/способностите. В някои случаи моралните ценности се отнасят главно до моделите на поведение и не включват непременно крайните цели на съществуване. В други моралните ценности се свързват с определени типове инструментални ценности, но и такива с вътреличностен фокус, чието нарушаване води до чувство на вина или съвест за правене на погрешни неща. Други инструментални ценности тези на личната компетентност или себеактуализацията имат по-скоро личностен, отколкото междуличностен фокус и не засягат конкретно моралността. Тяхното нарушаване води до чувство на срам от личностната некомпетентност, а не толкова на вина от погрешното правене на нещо. Така поведението на честност и отговорност води до чувството за морално поведение, а логичното, интелигентно и богато на въображение поведение води до усещането за компетентно поведение. Индивидът може да изпитва конфликт между две морални ценности (поведение на честност и това на привързаност), между две ценности на компетентността (поведение на логичност и такова на въображение) и между морални и ценности на компетентността (да се действа учтиво и интелектуален критицизъм). Колкото повече противоречието включва Аз- концепцията, толкова по-голямо напрежение се създава у индивида и се изискват усилия за намаляване на това напрежение. Ако противоречието се свързва с познавателните способности, то ще се изживява като състояние на неудовлетвореност от самия себе си. Когато индивидът изпитва подобна неудовлетвореност, той е мотивиран да я ограничи или елиминира. Когнитивните и поведенчески промени могат да бъдат най-добре реализирани, ако индивидът е способен да идентифицира стратегически разположените ценности, които са в противоречие с Аз-концепцията (Rokeach, 1973).

Ценностите имат различни функции. Една от тях е да бъдат стандарти на поведение. Те карат индивидите да вземат конкретна позиция по социалните въпроси, да отдават предпочитанието си на определена политическа или религиозна идеология, те са стандарти за представянето на едни индивиди пред другите (Goffman, 1959), да оценяват и съдят, да обсипват с хвалебствия или да хвърлят обвинения върху себе си и другите, да служат като стандарти и процеса на сравняване с другите (Festinger, 1999, Latane & Tuttle, 1966) да утвърждава дали е толкова морален или компетентен, колкото тях ; служат и като стандарти за убеждаване и повлияване на другите, относно това, кои вярвания, атиitudini и ценности на другите си струва да се предизвикват, оспорват и протестира; и последно, но не по важност, те са стандарти, които учат индивида как да рационализира в психоаналитичния смисъл, нагласи и действия, които иначе биха били личностно и социално неприемливи, така че да остане с усещането за ненакърненост на собствената моралност и компетентност, тъй като те имат фундаментално значение за поддържането и усилването на себе-уважението (Rokeach, 1973, p.13).

Важно е да се отбележи и влиянието на морала като неформален регулаторен механизъм по отношение на взаимоотношенията между хората в социума . Моралът има първостепенно значение при изграждане на правната система, а оттам и на нормите. Моралните стандарти на личността са съществен регулатор относно нагласата на индивида към корупционно поведение. Според икономическия подход, нормативната система на обществото се гради върху категориите справедливост и несправедливост, чиито корени на свой ред са в процеса на размяна (Джонев, 2001). Личностите, при които нормите за справедливост, честност, добросъвестност и емпатия са от първостепенна значимост, откриват много по-лесно про-социални модели на поведение дори и в ситуация на социално-икономическа несправедливост. Проблемът за корупцията

несъмнено има връзка с моралната мотивация на дейността на индивида. Важно е да бъдат анализирани механизмите, благодарение на които моралът успява да осъществи функцията на поведенчески регулатор. Формирането на ценностната система, както и моралното развитие на индивида са функция на процеса на социализация. Социализацията е свързана с възпитанието и моделите на поведение, които индивидът „научава“, като този процес започва с възпитанието в семейството, но се поддържа паралелно от образователните институции като детските градини и училищата.

Семейството отразява в себе си целия набор от социални феномени и чрез този механизъм привежда в действие своите функции да изгражда и развива у своите членове гражданска позиция, която е социално приемлива, одобрявана и в хармония с ценностите на обществото.

Образованието също може да бъде фактор при формиране у индивида на корупционна нагласа. По принцип се приема, че индивидите с по-високо образование се държат по-адекватно и според очакванията на социалната общност. Те са изградили у себе си (с помощта на образователните институции) възгледа за необходимостта и ползата от спазване на конвенционалните норми и са по-малко склонни към девиантни постъпки. Но образователната система също може да бъде уязвима спрямо определени корупционни прояви и вместо бариера да се превърне в проводник на девиантно поведение. Така например тенденцията важността на образованието да се увеличава за нарастващ брой хора и рискът техните нарастващи очаквания да доведат до „свръх разпространение“ на институциите за обучение и недостатъчен капацитет за изпълнение на „естественото желание“ (Transparency International, 2013b) на родителите да предоставят най-добрия избор за децата си, да посрещнат надеждите на учениците за обещаващ избор на учебен и кариерен път, както и очакванията на учителите за професионално признаване и развитие възможности и пр. водят до девиантни прояви. Има доказателства, че в страни, където образованието по някакъв начин се е превърнало в „оскъдна стока“ (например поради недостиг на места в предучилищни училища или училища), корумпираното или по друг начин проблемното поведение може да бъде широко разпространено, тъй като участниците в образованието се чувстват принудени да търсят алтернативни начини да получат това, от което се нуждаят, включително чрез участие в корупционни схеми“ (OECD, 2013a); (OECD, 2013b); (Milovanovitch, 2013); (OECD, 2017a).

Не случайно все по-често се говори за въвеждането на понятието интегритет в образованието. Интегритетът е много важен, многостранен и в същото време обръкващ термин, който е трудно да бъде уловен и систематизиран в единна и последователна теория (Сох, et al., 2017). Различните теории извеждат на преден план различни аспекти на термина в зависимост от контекста, в който се използва. Едно от базисните значения на интегритета е представата за постоянния ангажимент на участниците и институциите в образователния процес да действат в съответствие с ценностите и принципите, без да се включва в корупция и описва професионалната среда, която им позволява да го правят. Втората половина на това определение обръща внимание на факта, че капацитетът на хората да поддържат своите ангажиментите към ценности и принципи зависи не само от техния характер, но до голяма степен и от организационна среда, в която работят (Doty & Kouchaki, 2015). Да се оцени почтеността в образованието означава и оценка на средата: специфичните за сектора обстоятелства, в които се очаква участниците в образованието да остават верни на целите, ценностите и принципите на своето национално образование, като същевременно се пазят от злоупотреби (OECD, 2017).

Освен поддържане на личния морал, „морално задължение“ на представителите на образователните институции е да работят по посока формиране и поддържане на „морална ценностна система“ на своите възпитаници, защото те са „моралните“ авторитети, особено в по-ранна детска възраст. Божович смята, че не е възможно изграждане на устойчив морал без формиране на социално зряла личност, като в това понятие се включват всички елементи-емоционален, рационален и волеви (Божович, 1981, цит. по Проданов, 2008, стр 114-115).

Ж.Пиаже също смята, че моралът (също както интелекта) е развиваща се структура. Л. Божович (Божович, 1981, цит. по Проданов, 2008) е привърженик на модела за моралното развитие, съгласно който индивидът, благодарение на усвоения социален опит, изгражда специфични за конкретната възраст новообразувания, като предхождащото е условие за възникването на следващото. Крайният стадий е на формиране на автономен морал, при който функцията на регулаторен механизъм в моралната мотивация за поведение са чувството за самоуважение и собствено достойнство. Моралът, добре развито чувство за справедливост и достойно поведение, което не се отклонява от общоприетите правила и норми са основните „оръжия“ на антикорупционния арсенал. Но както е посочено в твърдението на Божович, ако индивидът има пропуски в даден етапи от моралното си развитие, това е предпоставка за дефицити и в следващите. Тези изводи насочват към идеята, че превантивните антикорупционни практики би следвало да започнат още в детска възраст- предучилищната възраст, когато децата според Колбърг са на ниво- предконвенционален морал,

при който правилата все още са външни за Аз-а, а не субективно присъщи. Детето се съобразява с правилата, наложени от авторитетните фигури, за да се избегне наказанието или да получи лична изгода. Перспективата за личностна изгода доминира (Levine, 2002). Именно в предучилищна възраст, детето е все още изграждаща се, но вече съзнателна личност и е от изключителна важност да се работи по формиране на ценностната система и морални възприятия, които да разбират последствията както за индивида така и за обществото от девиантното поведение и да бъдат добра основа за изграждане на следващите морални етапи. Такава е и идеята на Дирекция „Превенция“ на корупцията. През 2019 г. под формата на игри, песни, драматизации и състезания е представена идеята за добро-лошо, справедливо-несправедливо и последствията от подобен тип действия, с цел стимулиране критичното мислене на децата в серия от „пилотни обучения“ за децата в предучилищна възраст (Дирекция „Превенция“, 2019).

Според Теорията на Колбърг децата се намират между доконвенционален морал-първият стадий на това ниво с нарича: ориентация към подчинени и наказание- той наподобява първия стадий при Пиаже, защото детето приема, че авторитетите са изработили правила, които не могат да се променят и на които то трябва да се подчинява безусловно. Децата се фиксират в последствията от действията. Този етап се казва „доконвенционален“, защото децата не разсъждават като членове на обществото и гледат на морала като на нещо извън тях, наложено им от възрастните и втория стадий на „доконвенционалното“ мислене. В него има взаимна обмяна и индивидуализъм/инструментално релативиска ориентация. Децата осъзнават, че може да има различни перспективи към дадена ситуация, защото всеки се стреми да наложи собствения си интерес, за това понятието „правилно“ е твърде относително. И ако в предишния стадий наказанието се свързва с извършването на нещо неправилно, то тук наказанието е риск, който би следвало да се избягва. Доминира идеята за „справедливия взаимнообмен“ или следване на правилото услуга за услуга. Правилата се следват само при наличие на заинтересованост. Децата на този стадий все още използван доконвенционалния тип мислене, защото те имат евентуална индивидуална позиция, но тя е изолирана, не включва в себе си перспективата на обществото. Другите хора са важни дотолкова, доколкото те служат като източник за „размяна на услуги“, без детето да се приобщава към ценностите на семейството или на социалната общност.

Основният стремеж е чрез практически насочени обучения да бъде развито и надградено възприятието на децата за справедливо/несправедливо, лошо/добро, последствията от девиантното поведение, което да подпомогне формирането на ценностна система, нетолерираща различните форми на корупционно поведение и което да бъде потенциална бариера в бъдеще тези индивиди да се включат в корупционно взаимодействие.

Таб.1 Критерии за изготвяне на сценарии в детските градини във връзка с въвеждането на антикорупционно обучение сред децата в предучилищна възраст.

Примерни встъпителни думи към родителите и гостите на събитието с цел по-голямата им ангажираност с темата.	☐
Използвайки различни дидактически похвати да бъдат въведени думи, като почтеност, справедливост, отговорност, измама, лъжа, наказание, престъпление, съдя, контрол, самоконтрол, които кореспондират със спецификата на възрастовата група към която са насочени.	☐
При изготвянето на сценариите да не се уронва престижа на различни длъжностни лица, като учители, полицаи, лекари и т.н.	☐
Примерни теми на корупционно поведение по които могат да бъдат разработени сценарии: - Злоупотреба с власт - Придобиване на вещи или услуги без да ти се полагат - Постигане на лични цели чрез подаръци и услуги - Други	☐
При изготвянето на сценариите термини и фрази като „корупция“, „злоупотреба с власт“, „подкуп“, „незаконно придобито имущество“, „неследваща облага“ и др. да бъдат заменени с подходящи за възрастта думи и изрази	☐
При разработването на сценариите могат да бъдат използвани:	☐

Художествени произведения на детски автори, които децата познават	☐
Художествени произведения на детски автори, които децата НЕ познават	☐
Авторски произведения	☐
При разработването на сценариите да се използват само приказни герои	☐
При сценарии, които съдържат сцени „с вземане „даване и получаване“, парите да бъдат заменени с различни лакомства, играчки и др.	☐
За затвърждаване на знанията да бъдат използвани различни подвижни, ролеви игри, гатанки ,пословици и др.	☐
Известни детски песнички /може и авторски/ , които да кореспондират с поставената тематика	☐
Предложения за награди, грамоти или друг знаци за благодарност на децата-участвали в събитието	☐

ЛИТЕРАТУРА

- Божович, Л. (1981). *Етапи формирования личности в онтогенезе*. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии, Москва, изд. МГУ, с.129-138
- Давидков, Ц. (2015). *Организационна култура - същност и основни характеристики. Организационно поведение в културен контекст*. Сп. “Библиотека“. Национална Библиотека “Св.Св. Кирил и Методий“, София.
- Дайнов, Е., Малинов, С.(1999). *Икономическата цена на корупцията*. Коалиция 2000.сб, .Център за социални практики, София
- Джонев,С.(2001). *Социална организация. Теория, диагностика, консултация*. Том 1-ви, Софи-Р, София
- Дирекция „Превенция“(2019). Бюлетин на КПКОНПИ
- Проданов, М.(2008).”*Морал и корупция/социално-психологически анализ*”, София
- Сотирова, В., Рупчев, Г. (1999). *Международни актове за противодействие на корупцията*.Коалиция 2000. Информационен център на Съвета на Европа
- Фестингер, Л. (1999). *Теория когнитивного диссонанса*, Санкт-Петербург
- Сох, D., La Caze, M. & Levine, M.(2017). *Integrity*. In: E. N. Zalta, ed. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Spring ed. Stanford: Stanford Center for the Study of Language and Information
- Doty, E. & Kouchaki, M.(2015). *Commitments, Disrupted: Understanding and Addressing Commitment Drift in For-Profit Enterprises*. Edmond J. Safra Working Papers
- OECD, 2013a. *Strengthening integrity and fighting corruption in education: the Republic of Serbia*. Paris: OECD Publishing.
- OECD, 2013b. *Integrity of Public Education in Tunisia: Restoring Trust*. [Online] Available at: <https://www.oecd.org/cleangovbiz/Tunisia-Integrity-Education.pdf>/accessed 10 November 2019/
- OECD, 2017a. *Reviews of Integrity in Education: Ukraine 2017*. Paris: OECD Publishing.
- Goffman. E.(1956). *The presentation of self in everyday life*.Vintage books
- Lattane, H., Tuttle, D. (1966). *Decision theory and financial management*, The Journal of Finance, Vol.21, Issue 2
- Levine, R. (2002). *Contexts and culture in psychological research*. New Direction for Child and Adolescent Development, Wiley online Library
- Milovanovitch, M., (2013). *Understanding Integrity, Fighting Corruption: What Can be Done?*. In: Transparency International Global Corruption Report: Education. New York: Routledge, pp. 232-239
- Roger, C. (1961). *On Becoming a Person.A Therapist’s View of Psychotherapy*.Boston
- Rokeach, M.(1973).”*The Nature of Human Values*. New York Free Pres
- Transparency International, 2013b. *Transparency International Global Corruption Report: Education*. New York: Routledge